

A SZLOVÉNIAI KISEBBSÉGEK NYELVI JOGAI A TÖRVÉNYEK ÉS A RENDELETEK TÜKRÉBEN

Kolláth Anna

1. A nemzeti kisebbség fogalma Szlovéniában

A mai Szlovénia területe etnikai szempontból sohasem volt egységes. A kisebbségek létszáma, nagysága, reális gazdasági és politikai ereje a különböző történelmi korokban a politikai határokkal együtt változott.

Az 1991-ben megalakult önálló Szlovén Köztársaságban élő, nem szlovén etnikai közösségek két csoportra oszthatók: az ún. *klasszikus (területi)* kisebbségekre, valamint a modern migrációs folyamatok eredményeként kialakult ún. *újkori nemzeti közösségekre*. Ezeket főként a volt közös jugoszláv állam nemzeteinek tagjai alkotják. Klasszikus nemzeti kisebbségen a muravidéki őshonos magyarok és az ugyancsak őshonos tengermelléki olaszok közösségét értik. A nemzeti kisebbségek védelméről szóló Keretegyezmény ratifikálási okmányainak deponálásakor, 1998. március 25-én Szlovénia külön deklarációt terjesztett elő. Ebben a Szlovén Köztársaság kormánya az Alkotmánnyal és a belső törvényhozással összhangban kijelentette, hogy a magyar és az olasz *nemzeti kisebbség*. Ez azért volt fontos, mert a Keretegyezmény a nemzeti kisebbség fogalmának meghatározását az aláíró államokra bízta. Továbbá kijelentették, hogy a Keretegyezmény rendelkezései ugyanígy érvényesek lesznek a Szlovén Köztársaságban élő roma közösség tagjaira is. (Ugyanakkor elismerik, hogy a roma közösség helyzete lényegesen eltér az országban élő más kisebbségi közösségek élet- és egyéb körülményeitől.)

Az 1991-es népszavazás adatai alapján (a 2002 áprilisában lezajlott népszavazás eredményei ebben a pillanatban még nem nyilvánosak) a közel kétfélmillió Szlovéniában élő magyar, 3063 olasz és 2293 roma él[1]. Az őshonos magyarság a szlovén—magyar határ

menti, egykor Vas és Zala megyékhez tartozó szűk, 195 km² nagyságú területen, viszonylag összefüggő tömbben, kistelepüléseken, öt községben (közigazgatási egységben) él a Muravidéken (Hodos - Hodoš, Šalovci, Dobronak - Dobrovnik, Lendva - Lendava, Moravske Toplice) — Lendva központtal. Az olasz nemzetiségre túlnyomó többségben a szórványos, városias településrendszer jellemző (Koper - Capodistria, Izola -Isola és Piran -Pirano közigazgatási egységekben). Mind a magyarok, mind pedig az olaszok lakta területet *nemzetiségileg vegyesen lakott területek* nyilvánították. Ez képezi az egyik jogi alapját Szlovénia világviszonylatban is példa értékű, a *pozitív diszkrimináció*n alapuló kisebbségi politikájának.

A kisebbségek hagyományos jelenléte miatt a kisebbségvédelem Európa történelmi, jogi és kulturális életében kiemelt jelentőségű. Ennek ösztönzése az Európa Tanács, az ENSZ az EBET és más politikai szervezetek dokumentumaiban világosan megfogalmazódik. A szakirodalom egybehangozóan állítja, hogy a megszövegezés viszonylag általános, s a különböző társadalmak bonyolult viszonyainak megoldásában 'kiskapukat' hagy(hat). Ezért nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a kisebbségek védelmi szintje az illető ország demokráciájának jellegét és fejlettségét is tükrözi, a nemzetiségek iránti tolerancia pedig a lakosság (a többség) demokratikus felvilágosultságának bizonyítéka[2].

A szlovéniai kisebbségek — jelen esetben a magyar nemzeti közösség — nyelvi jogainak bemutatásakor, a már említett belső jogi biztosítékok miatt eltolódik a hangsúly: nem az európai dokumentumok adaptálása az érdekes elsősorban, hiszen azt Szlovénia a törvénykezésében maradéktalanul érvényesítette, sőt néhol túl is szárnyalta (pl.: A regionális vagy kisebbségi nyelvek Európai Chartája, Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről), hanem azoknak az ellentmondásoknak a feltárása fontos, amelyek a hibátlan elmélet (az elfogadott elvek) és a gyakorlat (tényleges megvalósulás) között feszülnek. Az a kérdés lényege, hogy a példás joggyakorlattal a magyar nemzeti közösség mennyire tud és akar, a többségi szlovén lakosság pedig mennyire akar és tud élni. Mert a kedvező jogi helyzet ismeretében akár érthetetlennek is tűnhet a muravidéki magyarság fogyása létszámát, nemzettudatát, valamint az anyanyelv használatát tekintve.

A muravidéki magyarság életkörülményeiről a nyolcvanas évek végéig született 'helyzetjelentések' mai szemmel inkább sikertörténeteknek tekinthetők, s nem objektív tényfeltárásnak. Ennek oka az aktuális politikai helyzetben (klasszikus egypártrendszer) keresendő[3]. Éppen ezért a nyelvi jogok rövid történeti áttekintésében csak a legfontosabb adatok ismertetésére szorítkozom.

2. A nyelvi jogok áttekintése

A kisebbségi nyelvi jogok története nem az önálló szlovén állam létrejöttével kezdődik. Már az 1943. november 29-én, az AVNOJ (Jugoszlávia Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsa) második ülészakán Jajcéban hozott határozat 4. pontja kimondja, hogy a jugoszláv nemzeti kisebbségek számára az összes nemzeti jogot biztosítják. 1946-os keltezésű az első *szövetségi alkotmány*, amelynek 13. szakasza meghatározza, hogy a nemzeti kisebbségek kulturális fejlődésük és szabad nyelvhasználatuk jogát és védelmét élvezik. Az 1947-es *szlovén (köztársasági) alkotmány* rendelkezései lényegében azonosak a szövetségiével. Az 1963-as szövetségi alkotmány a 41. és 43. szakaszában már bővebben foglalkozik a nemzetiségek helyzetével. Első ízben használja a *nemzetiség* terminust az addigi *kisebbség* helyett, valamint utasítja az egyes köztársaságokat, hogy alkotmányaikban és törvényeikben részletesebben rendezzék az ott élő nemzetiségek helyzetét és jogait. 1964-ben keletkezik a szlovén 'változat'; ez először említi meg a magyar és olasz nemzetiség — a két, ún. őshonos (autochton) nemzetiség — külön jogait. A 77. szakasz tartalmazza a kétnyelvűség alkotmányos alapjait. Kimondja, hogy 'azokon a területeken, ahol a szlovén nemzetiségű polgárokon kívül olasz, illetve magyar nemzetiségű polgárok is élnek, az olasz és a magyar nyelv egyenrangú a szlovén nyelvvel'^[4], azaz mind a magyar, mind az olasz nyelv hivatalos a szlovén mellett. Ezen alkotmányos rendelkezés részletes kidolgozására a *községi statútumokban* került sor (Lendva, Muraszombat). Az alkotmány biztosítja a nemzetiség nyelvén történő oktatást a nemzetiségi iskolákban. E határozat értelmében született meg a kétnyelvű iskolákról szóló törvény.

Az 1974-ben megalkotott szlovén alkotmány új rendelkezései a nagy lépést tesznek a két nemzetiség jogi helyzetének szabályozásában. Először rendezik külön fejezetbe a nemzetiségek külön jogait. Jelentősek a megfelelő képviselőket biztosító határozatok mind a küldöttségek, mind pedig a képviselő-testületek tekintetében, emellett fontosak a községi és a köztársasági nemzetiségi bizottságokra vonatkozó határozatok is. Ugyancsak lényeges az anyanyelven való kulturális kapcsolattartás biztosítása és támogatása, valamint a nemzetiségi öngazgatási érdekközösségek alakításának lehetősége, amely elsősorban a nemzetiségi kultúra, az anyanyelven való oktatás és nevelés, a nemzetiségi sajtó, a

tájékoztatás, a könyvkiadás fejlesztését szolgálja. A részletezés ekkor is a községi státútumok feladata.

Az önálló szlovén államban élő két 'klasszikus' nemzeti közösség védelmére vonatkozó elkötelezettség az összes olyan dokumentumban megtalálható, amely Szlovénia önállósulásáról szól. A Szlovén Köztársaság önállóságáról és függetlenségéről szóló alkotmány III. szakasza kimondja, hogy a SZK mindenki számára biztosítja az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelmét a Szlovén Köztársaság területén, *függetlenül a nemzeti hovatartozástól*, minden megkülönböztetés nélkül, a Szlovén Köztársaság alkotmányával és *a hatályban lévő nemzetközi szerződésekkel* összhangban[5]. A Szlovén Köztársaság Alkotmánya az Általános rendelkezések 3. szakaszában leszögezi, hogy Szlovénia 'valamennyi állampolgárának állama, amely a szlovén nép tartós és elidegeníthetetlen önrendelkezési jogán alapul'. Az 5. szakasz biztosítja az őshonos magyar és olasz nemzeti közösség jogvédelmét, s a már említett 11. pedig témánk szempontjából a legfontosabb: kimondja, hogy 'Szlovéniában a hivatalos nyelv a szlovén nyelv. Azon községek területén, ahol az olasz vagy a magyar nemzeti közösség él, az olasz vagy a magyar nyelv is hivatalos nyelv'. Az emberi jogokról és az alapvető szabadságjogokról szóló fejezet 61. szakasza szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy szabadon kinyilvánítsa saját nemzetéhez vagy nemzeti közösségéhez való tartozását, hogy ápolja és gyakorolja saját kultúráját, hogy használja saját nyelvét szóban és írásban. A 62. szakasz ez utóbbi tétel részletezése. Kimondja: mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogai gyakorlásakor, valamint kötelességei teljesítésekor az állami és más közszolgálatot végző szerv előtt saját nyelvét használja, szóban és írásban, a törvényben megállapított módon. A 63. szakasz alkotmányellenesnek nyilvánít mindenfajta nemzeti, faji, vallási vagy más jogegyenlőtlenséget, valamint a nemzeti, faji, vallási vagy más gyűlölet és türelmetlenség szítását. Az őshonos magyar és olasz nemzeti közösségek külön jogait a 64. szakasz tartalmazza. E közösségeket feljogosítja nemzeti szimbólumaik szabad használatára, arra, hogy saját nemzeti azonosságuk megőrzése céljából szervezeteket alapítsanak, hogy fejlesszék gazdasági, kulturális, valamint tudományos-kutatási tevékenységüket. A törvényekkel összhangban e közösségek tagjainak joga van a saját nyelvükön való oktatásra, ezen oktatás kialakítására és fejlesztésére. Törvény határozza meg azokat a területeket, ahol a kétnyelvű oktatás kötelező. Az alkotmány biztosítja a jogot az anyanemzeteikhez fűződő viszonyaik ápolásához. Az állam mind anyagilag, mind erkölcsileg támogatja e jogok megvalósítását. A nemzetiségileg vegyesen lakott területeken a közösségek nemzeti önkormányzati közösségeket alapítanak, amelyek legitim partnerek az állam és a nemzeti

közösségek között. Feladataikat a nemzeti közösségek öngazgatásáról szóló külön törvény taglalja. Mindkét közösségnek van képvisellete a helyi önkormányzatokban és az országgyűlésben. Az országgyűlési képviselőnek a nemzetiségek külön jogait érintő kérdések tárgyalásakor vétőjoga van. Törvény szabályozza e két nemzeti közösség helyzetét és jogai megvalósításának módját azokon a területeken, ahol élnek, a helyi önkormányzati közösségek kötelességeit e jogok érvényesítésekor, valamint azokat a jogokat, amelyeket e nemzeti közösségek tagjai ezeken a területeken kívül érvényesítenek (Pl. a magyarok esetében ilyen Muraszombat. A Muravidéknek a jugoszláv korszakban kifejlesztett központja ma már nem is tartozik a nemzetiségileg vegyesen lakott területhez, ugyanis a kilencvenes évek közepén a magyar közösség legfelsőbb szervei formálisan is lemondtak a kb. 200 fős muraszombati közösségről. Ez a lépés öngólnak tekinthető a magyarság részéről[6].) Nagyon fontos, hogy ezeket a jogokat mindkét nemzeti közösség tagjainak a közösségek létszámától függetlenül biztosítják.

2. A kisebbségi jogok érvényesülésének elve és gyakorlata

A kisebbségi külön jogok érvényesülése/érvényesítése nem egyszerű dolog. Számos országban csupán politikailag elkötelező deklarációk szintjén van jelen. Szlovéniában nagy előrelépésnek tartják az Európa Tanács két, a kisebbségek védelméről szóló dokumentumát. *A regionális vagy kisebbségi nyelvek Európai Chartáját* az ország 1997-ben írta alá, a Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről címűt pedig 1995-ben és 1998-ban ratifikálta. Ezeken, valamint a Magyar- és Olaszországgal kötött bilaterális egyezményeken alapulnak Szlovénia nemzetközi jogi kötelezettségei a kisebbségek védelmének terén[7]. Az említett nemzetközi okmányok és a szlovén jogrendszer összevetésekor mind a kisebbségi, mind pedig a többségi nemzet szakértői egyetértenek abban, hogy Szlovénia eleget tesz vállalt kötelezettségének, sőt az alábbi területeken még meg is haladja az európai szabványokat:

- a nemzeti közösségek országgyűlési képviselőinek vétőjogával,
- a nemzeti közösségek tagjainak kettős választójogával,

- az állam külön pénzügyi alapjával, amely kizárólag csak a nemzeti közösségek gazdasági alapjainak megőrzésére és fejlesztésére fordítható,
- a számbeli klauzúra elmaradásával.

A jogalkotásban nehezen lehetne hézagot találni. Igaz, hogy a szlovén szakemberek is helyt adnak a nemzeti közösségek szervezeteiben megfogalmazott véleményeknek, pl. *a kétnyelvűségről szóló rendelkezések hézagos megvalósítását illetően* (az elmélet és a gyakorlat már említett ellentmondása). Azonban azt inkább a jogi kultúra hiányosságának tudják be, nem pedig a rendszer következetlenségének[8].

Az eddig vázoltakból kitűnik, hogy a Szlovén Köztársaság Alkotmányának két alapvető irányelve van:

- a diszkrimináció elkerülése
- a formális egyenjogúság biztosítása az általános emberi jogok érvényesítésekor.

Csak ezen alapfeltételekkel valósulhatnak meg a nemzeti közösségek külön jogai. A külön jogok ugyanis olyan intézkedések összességét jelentik, amelyek az asszimilációs folyamatok elkerülését segítik elő. Ezért ezeket nem lehet a nemzeti kisebbségek egyfajta 'privilegiumaként' kezelni, hanem inkább valami olyasmiként, ami lehetővé teszi a többségi nemzet és a kisebbség tagjai közötti starthelyzet egyenlőségét a szabad versengésben, ami majd a tényleges egyenjogúsághoz vezet(het)[9].

A nemzeti közösségek külön jogai egyik lehetséges csoportosításának megfelelően Szlovéniában megkülönböztetik az ún.

- alapvető külön jogokat,
- a kompenzációs jogokat,
- a nemzeti közösségek tagjainak döntési jogát.

Az alapvető külön jogok közé sorolható a létezés, az elismerés, a csoporthoz való tartozás és a külön védelem joga. Az eddig elmondottak is bizonyítják, hogy Szlovéniában a magyar és az olasz nemzeti közösség számára biztosítják valamennyi külön jogot. A külön védelem jogát

részletesen az ún. *kompenzációs jogok* keretében dolgozták ki. Elsődlegesen a *nemzetiségileg vegyesen lakott terület* fogalmához kötődik, amelynek nagysága az érintett községek státútumaiban pontosan meg van határozva (ennek részletezésére a tanulmány nem vállalkozhat). Ez a fogalom a kisebbség védelmének 'rezervátum' jellegére emlékeztet, ami gyakran összeférhetetlen mind a kisebbséghez, mind a többséghez tartozó egyén korszerű mobilitás-szükségletével. Ezt a modellt meghaladó, soknyelvű állami közösségeket kellene kialakítani, ez azonban egyelőre csak utópia. A modell fejlesztésére van lehetőség, mégpedig a kisebbségi politika legalább két irányelvének maradéktalan megvalósításával. Egyrészt annak a felismerésnek a népszerűsítésével, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott terület kultúrája és szellemi öröksége az összes lakos közös tulajdona, eltekintve nemzetiségi hovatartozásuktól s az egyes történelmi korokban megszerzett szociális státuszuktól. Másrészt azoknak a jogoknak a meghatározásával, amelyeket a nemzetiségi közösségek tagjai a nemzetiségileg vegyesen lakott területen kívül élveznek (pl. a nemzetiségi külön választói névjegyzékbe való besorolás, azaz a kettős választójog érvényesítése, illetve az anyanyelv tanulásának biztosítása). Ezekkel a jogokkal élnek a magyar nemzeti közösség tagjai Muraszombatban (Murska Sobota)[10].

Az anyanyelvhasználat a kisebbség tagjainak magisztrális joga. A szabad nyelvhasználat jogának elsődleges mutatói az ún. *látható kétnyelvűség rendelkezései, a kétnyelvű feliratok* (kétnyelvű helység- és utcanév táblák, hirdetések-hirdetmények, értesítések, figyelmeztetések stb.). A közigazgatásról szóló törvény[11] 4. szakasza meghatározza, hogy a közigazgatás ügyvitele szlovén és nemzetiségi nyelven bonyolódik, az okmányok is kétnyelvűek, amennyiben a nemzetiségileg vegyesen lakott területen élő ügyfél a magyar, illetve az olasz nyelvet használja. Az állami szervek alkalmazottairól szóló törvény[12] 4. szakasza szerint az ügyfelekkel közvetlenül érintkező alkalmazottaknak szükségük van a szlovén nyelv aktív tudására, a kétnyelvű területen pedig a nemzeti közösség nyelvének ismeretére is. Az állam az utóbbi tudást anyagilag is (kétnyelvűségi pótlékkal) külön elismeri.

A kétnyelvű okmányok mindegyikéről külön törvény rendelkezik. A kétnyelvű okmányok kötelezőek a nemzetiségileg vegyesen lakott területek valamennyi lakosa számára, függetlenül nemzetiségi hovatartozásukra. A személyi igazolványon és az útlevelel kívül (ezek ugyanis háromnyelvűek: szlovén, angol, illetve magyar vagy olasz) kétnyelvű még a jogosítvány, a forgalmi engedély, a betegbiztosítási kártya és a katonakönyv. Eléggé heves vitát váltott ki a helyi többségi nemzet képviselőitől érkezett javaslat a személyi igazolvány

két-, illetve egynyelvű nyomtatványlapja közötti szabad választás lehetőségéről. A törvényhozás ezt elvetette, mondván: a szabad választás jogát a pozitív diszkrimináció elve nem teszi lehetővé. A választás a nemzeti közösség tagjai állandó megszámlálásának egy külön formáját tenné lehetővé, ez pedig asszimilációs nyomást jelenthetne a kisebbség számára.

A kétnyelvű ügyintézés *az igazságszolgáltatásban* is kötelező. A bíróságokról szóló törvény[13] alapján a bíróságoknak biztosítaniuk kell a magyar és az olasz nyelv egyenjogúságát. A bírósági eljárás lehet egynyelvű, ha abban csak egy személy vesz részt, vagy ha mindkét ügyfél ugyanazt a nyelvet használja (tehát akár csak magyarul, vagy csak olaszul). Ha az ügyfelek különböző nyelveket használnak, az eljárást ezeken a nyelveken kell lefolytatni úgy, hogy az ügyféllel mindig a saját nyelvén tárgyalnak. A bírósági határozatok mindig kétnyelvűek, függetlenül az eljárás nyelvétől. A kétnyelvű ügyintézés költségei a bíróság költségvetését terhelik, s nem az ügyféléét. A kétnyelvű eljárást csak az a bíró vezetheti, illetőleg az eljárásban csak olyan alkalmazottak vehetnek részt, akik külön nyelvvizsgával rendelkeznek magyar, illetve olasz nyelvből. Ezért — a vonatkozó törvényeknek megfelelően — külön pótlékot kapnak.

A községi hivatalok kétnyelvű ügyintézésének rendjét a községi statútumokban találjuk meg. Az ezzel járó többletköltségek az államkasszát terhelik.

A nemzeti közösségek nyelvének használati joga *az egyházi szertartásokon* nem tartozik az állam kötelezettségeinek körébe, mégis érdemes néhány szót szólni róla. Ez az egyházi intézmények demokratikus mivoltára utal. A magyarok zöme katolikus vallású, reformátusok már kevesebben vannak, a Muravidék északi részén pedig evangélikusok is élnek. Vannak magyar nyelvű misék, de egyik felekezetnek sincsen magyar nemzetiségű lelkésze. Ebből is látható, hogy a vallási életben meglehetősen ellentmondásos a helyzet a magyar nyelv használatának lehetőségét illetően.

Az olaszok többsége katolikus, de nincs egyetlen olasz lelkészük vagy papnövendékük sem. Olasz nyelvű szentmise egyszer van hetente Koperben, Izolán és Piranban. A koperi püspökség a lelkészi munka feltételeként az olasz nyelv aktív ismeretét követeli meg, ezt a gyakorlatban következetesen be is tartják[14].

Az anyanyelvű *oktatási rendszer* a család mellett a nemzetiségi szocializáció másik legfontosabb területe. Szerepéről, fontosságáról nem lehet eleget beszélni. Az oktatási rendszernek hármas feladata van:

- elegendő általános ismeretet és specifikus tudást kell nyújtania a nemzetiségi közösségek tagjai számára ahhoz, hogy eredményesek lehessenek az élet minden területén,
- lehetőséget kell adnia a nemzeti közösségek nyelvi és kulturális értékeinek megőrzésére és elsajátítására; ezek alapján az egyén szabadon és önként dönt e nemzeti közösséghez való tartozásáról, vagy pedig másikat 'választ magának',
- a nemzetiségileg vegyesen lakott területeken a türelmesség, a tolerancia, a másság elfogadásának értékrendjét közvetíti és népszerűsíti.

Ez utóbbi kötelezettség nemcsak a kisebbségi iskolák feladata, hanem a többségi tantervűeké is, hiszen az ilyen jellegű pozitív diszkrimináció nélkül az együttélés frázis csupán, amely mögött nem nehéz felfedezni a szegregációs fejlődés elvét.

A Muravidék *kétnyelvű* és a Tengermellék *egynyelvű* iskoláit[15] két teljesen különböző történelmi helyzet alakította ki. A nemzeti közösségek tagjainak oktatása az egységes szlovén állami oktatási rendszer szerves része. Fenntartásukról, fejlesztésükéről, finanszírozásukról az állam gondoskodik a nemzeti közösségek megfelelő szerveinek aktív hozzájárulásával karöltve. Napjainkban a Muravidéken 11 kétnyelvű óvoda (iskolába lépés előtt 2 óvodai év kötelező, a költségek az Oktatásügyi Minisztériumot terhelik[16]), 6 kétnyelvű fiókiskola és 1 kétnyelvű középiskola van. Magyar nyelvű felsőoktatási intézmény nincs (a nemzeti közösség száma ezt nem teszi lehetővé), de a magyar nyelvet és irodalmat tanári szakként oktatja a Maribori Egyetem Pedagógiai Kara Magyar nyelv és irodalom tanszéke. A Tanszék mellett Magyar nyelvi lektorátus működik, a lektort a budapesti Balassi Intézet delegálja. A Lektorátus feladata a kétnyelvű területről származó, nem magyar szakos egyetemisták anyanyelvi-hungarológiai oktatása. A Ljubljana-i Egyetem Bölcsészettudományi Karának ugyancsak van Magyar nyelvi lektorátusa.

A nemzeti közösségek tagjainak oktatását minden területen törvények szabályozzák[17]. A kétnyelvű oktatás Szlovéniában 1959 őszén indult kísérleti jelleggel a lendvai község általános iskoláiban, mert az addig egynyelvű magyar tagozatok teljesen elnéptelenedtek. Mivel a Muravidéken csak kétnyelvű iskolák vannak, minden iskolaköteles gyermek ide kell, hogy járjon, függetlenül nemzeti hovatartozásától. A tanítás nyelve a szlovén és a magyar, tehát mindkét közösség megtanulja a saját, illetve a közvetlen környezete nyelvét, és a különböző szakismereteket is mindkét nyelven elsajátítja a vonatkozó rendelkezések értelmében. Mivel már a rendszerváltás előtt is világossá vált, hogy a kétnyelvű oktatás semmilyen szinten sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, az 1990/91-es tanévtől lényegi változás következett be a muravidéki pedagógiai gyakorlatban: a kétnyelvű általános iskolákban és az egyetlen ilyen középiskolában az addigi vegyes csoportok helyett homogén magyar (anyanyelvi) és szlovén (környezetnyelvi) csoportokban történik a magyar nyelv tanítása.

Az olasz nemzeti közösség tagjai számára *egynyelvű oktatási rendszer* alakult ki. Az oktatás az óvodákban, az általános és középiskolákban olasz nyelven folyik, de kötelező a szlovén nyelv tanulása. Olasz az iskolai ügyintézés nyelve, s a szülőkkel is olaszul kommunikálnak. A tanárok az olasz tannyelvű iskolákban olasz anyanyelvűek. A segédeszközök Szlovéniában készülnek, csak néhányat hoznak Olaszországból. Olasz nyelvű felsőoktatási intézmény nincs Szlovéniában, az olasz nyelvet és irodalmat a Ljubljana-i Egyetem Bölcsészettudományi Karán, valamint a Ljubljana-i Egyetem Pedagógiai Karának Olasz nyelv és irodalom tanszékén (ennek székhelye Koperben van) hallgathatják a továbbtanulni szándékozók.

A nemzeti közösségek *tájékoztatási jogáról* elsősorban A nyilvános közleményekről szóló törvény, illetve A médiáról szóló törvény rendelkezik[18]. A közösségeknek lehetőségük van arra, hogy saját magukról és környezetükről anyanyelvükön kapjanak információt, hogy a nemzetiségi problematika jelen legyen a médiában a többségi nemzet nyelvén is, s hogy az anyaországból származó híreket is közvetítsék. A leírt ideális helyzet megvalósításához a törvényes rendeletek természetesen nem elegendők: ezt a keretet meg kell tölteni — mint minden esetben — a 'végrehajtók' szakmai tudásával, tehetségével, pozitív és egészséges gondolkodásmódjával, önkritikán alapuló kritikus szemléletével. A muravidéki magyarok hetilapja, a Népújság 1956 óta jelenik meg megszakítás nélkül. Az elektronikus média napi 11—12 órás rádióadással, valamint heti kétszer 30 perces tévéműsorral áll a magyar nyelvű

lakosság rendelkezésére. A kétnyelvű területen lehetőség van a Magyar Televízió adásainak vételére, valamint magyarországi könyvek, folyóiratok és újságok vásárlására. Ezt a célt szolgálja az 1998-ban megnyílt könyvesbolt Lendván.

Az olasz nemzeti közösség rádióállomása napi 14 órás műsort sugároz, a tévében a 11 órás műsoridőből 10 óra olasz és 1 óra szlovén nyelvű. Az olasz nyelvű rádió- és tévéállomás — akárcsak a magyar programok — a nemzeti RTV keretében működik. Van napi- és hetilapjuk, irodalmi folyóiratuk, helyi kiadványaik.

A Szlovén Köztársaság mindkét nemzeti közösség *kulturális örökségét* és mostani kulturális alkotótevékenységét a szlovén állam közös örökségébe vonta be, s ezt ugyanúgy védi, mint a többségi nemzet kultúráját[19]. A Muravidéki Magyar Nemzeti Öngazgatási Közösség a magyar tudományosság és kultúra védelme és támogatása céljából megalapította a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézetet, amely összefogja a magyar nemzetiség 22 művelődési egyesületének a tevékenységét. Az alapításnak fontos feltétele volt a pénzügyi háttér biztosítása, amelynek jelentős része a szlovén államra hárul. A Tengermelléken 6 olasz művelődési egyesület működik, de nincs olyan felettes intézményük, mint a magyaroknak.

Talán az eddig leírtakból is kiderül, hogy a muravidéki magyarságra a kilencvenes években s az ezredfordulón az *ellentmondásosság* jellemző.

Az ellentmondás lényege az, hogy a lélekszámában igencsak megfogyott magyar közösség kisebbségi jogvédelmének elmélete *nincs összhangban* a jogok gyakorlati megvalósulásával. Ennek javítása kizárólag csak a többség és a kisebbség példa értékű párbeszéde alapján valósulhat meg[20]. A külső szemlélő által észlelhető 'paradicsomi állapot' mögött — amely mindenekelőtt a magyarországinál jóval magasabb életszínvonalban mutatkozik meg — súlyos gondok húzódnak: a magyarság önazonosság tudata folyamatosan veszít erejéből, a magyar nyelv és kultúra társadalmi presztízse alulmarad a szlovénnal szemben, a kétnyelvűség aszimmetrikus az iskolákban és azokon kívül is, tehát a közvetlen környezet magyar értékeinek és jellegének egyre fokozódó térvészése mind-mind erőteljesen veszélyezteti a nemzeti közösség megmaradását. A legfőbb gondot talán a kis létszám jelenti. Az alig nyolcezres közösség lecsökkent vitalitása képtelen önerőből megteremteni az fennmaradáshoz szükséges személyi, anyagi (azaz minőségi élet-) feltételeket. A már korábban bekövetkezett értékrend váltás (a szlovénre való átállás) másik katalizátorát a vegyes házasságok jelentik. A tény nonszensz, hiszen ez a fajta 'intézmény' az együttélés

teljesen normális, szükségszerű velejárója. Az viszont, hogy az innen kikerülő nemzedék legalább 80 %-a szlovénnek vallja magát, nem a magyarságnak kedvez. A helyzetben talán a két kultúra, a két nyelv tényleges, az emberek tudatában megfogant egyenrangúsága javíthatna, ha erre a magyarságnak lenne elégséges fizikai és szellemi ereje.

A kétnyelvű oktatás nagyon sokáig tabutéma volt, ma már nyíltabban lehet beszélni hiányosságairól: arról, hogy csak formálisan felel meg a követelménynek, hiszen az alsó tagozat kivételével szinte mindenütt csak szlovénul folyik az oktatás. A szaktantárgyak magyar nyelvű oktatása egyre inkább csak a minimális szakterminológia elsajátíttatására korlátozódik. Kizárólag csak a magyar gyerekek kétnyelvűek (mint ahogy csak a magyarokra jellemző a multikulturalizmus is); a szlovén családból származó gyerekek számára a kétnyelvű iskola jelenleg sem jelent többet az egynyelvű, magyar nyelvoktatással és némi magyar történelmi, földrajzi információval kiegészített szlovén tanintézménynél. Mindezek ellenére, a már említett tudati és egyéb tényezők miatt, egyetérthetünk abban a kérdésben, hogy a kétnyelvű oktatásnak a Muravidéken nincs alternatívája. (Kisebbségi magániskolák létesítésére az új oktatási törvény nem ad lehetőséget.) Az is világos, hogy az oly sokat vitatott és szidott modell megreformálásában az oroszánrészt a muravidéki magyar pedagógus-társadalomnak kell vállalnia, s nem csak a beszéd szintjén. Erre azonban még nincs példa[21].

Szinte nincs még egy olyan problematika a modern társadalmak életében, amellyel intenzívebben foglalkoznának napjainkban, mint a nemzeti kisebbségek kérdése. A dolog természetessége abból ered, hogy a kisebbségek mindennemű egyenrangúsága alapvető emberi jog. A nemzetközi deklarációk általánosan elismert elvei jelentik a kisebbségek (jogi) helyzete megoldásának alapját. A megvalósulás azonban országonként, kisebbségenként eléggé eltérő. Újra csak az adott társadalom demokráciájának szintjére kell apellálni: a probléma egységes megoldásában (ha egyáltalán létezik ilyen) nem elég a nemzeti közösségek védelmére való korlátozódás. 'A kisebbség nem objektum, amelyet védeni és őrizni kell. Élő szervezet..., amelynek megfelelő környezetre és feltételekre van szüksége ahhoz, hogy szabadon, kölcsönösségben, egymás megértésében élhessen, akárcsak a társadalom más közösségei. Az ilyen kölcsönösség kialakulásáért elsősorban a többség a felelős, hiszen ő rendelkezik a domináló hatalommal. A kisebbség nem tud bekapcsolódni a társadalomba, ha a többség kizáró. Társadalmi normákra van szükség, amelyek társadalmi értékrendszeren alapulnak, s amelyeket az összes érdekelt elfogad. Intézményekre van

szükség, ahol ezen normákat gazdagítják, elfogadják, ellenőrzik és módosítják. Eszközökre van szükség az elfogadott kölcsönös kötelezettségek és jogok megvalósítására. De szankciókra is szükség van azok ellen, akik megszegik az elfogadott kötelezettségeket és jogokat, valamint szükség van a szankciók kivitelezését szolgáló eszközökre is. Szükség van az összes érintett fél közös politikai akaratára is, hogy a tolerancia, egymás megbecsülésének és megértésének szellemében alakítsák ki a dialógust, és álljanak ki mellette, ha nehézségek és félreértések alakulnak ki'[22]. A kisebbségi problematika ma már a helyén van: kulturális, szociális, közgazdasági kérdés elsősorban, s nem politikai, mint ahogy az volt a II. világháborút követő időszakban[23]. Olyan kérdéseket ölel fel, amelyeket nem lehet sem előre elkészített 'receptekkel', sem pedig más környezetben készült modellekkel megoldani.

Irodalom

A regionális vagy kisebbségi nyelvek Európai Chartája. Európai szerződések Sorozat/148

A Szlovén Köztársaság Alkotmánya. A SZK Hivatalos Lapja, 33/91

Bence Lajos (1994) *Írott szóval a megmaradásért.* Győr: Hazánk Könyvkiadó Kft.

Bokor József (2001) A magyar nyelv és használata a szlovéniai Muravidéken az ezredforduló küszöbén. *Magyar Nyelv* XCVII. 1. 34-53.

Csernicskó István (2002) Jogok és jogtalanságok. In: A. Jászó Anna és Bódi Zoltán szerk.: *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény.* Budapest: Tinta Könyvkiadó, 274-279.

Goldman Leonóra (1999) A közép-európai kisebbségek nyelvi védelme és nyelvoktatása. In: Kaháné Goldman Leonóra és Poór Zoltán szerk.: *Európai dimenziók a hazai nyelvoktatásban.* Veszprém: Tallér Kiadó, 11-23.

Göncz László (2000) A muravidéki magyarság helyzete a rendszerváltás után. In: *Narodne manjšine* 4. Živeti z mejo. Ljubljana, 98—111.

Göncz László (2001) *A muravidéki magyarság 1918—1941.* Lendva

Hajós Ferenc (1978) A nemzetiségek jogi helyzete a Szlovén Szocialista Köztársaságban. In: Varga Sándor szerk.: *Nemzetiségi politika, nemzetiségi jog*. Lendva, 7—13.

Jesih, Boris (1994) Možnosti političnega zastopanja manjšin. In: Vencelj, Peter—Klemenčič, Vladimir—Novak Lukanovič, Sonja uredili: *Manjšine v prostoru Alpe—Jadran*. Ljubljana, 162—165.

Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről. Európai Szerződések Sorozat/157

Klopčič, Vera (1993) Pravo varstvo narodnih manjšin. *Razprave in gradivo* 28, Ljubljana, 92—103.

Klopčič, Vera (1994) Pravice manjšin v evropskih dokumentih. In: Vencelj, Peter—Klemenčič, Vladimir—Novak Lukanovič, Sonja uredili: *Manjšine v prostoru Alpe—Jadran*. Ljubljana, 105—110.

Klopčič, Vera (1998) Svet Europe in narodne manjšine. *Razprave in gradivo* 33, Ljubljana, 203—206.

Komac, Miran (1999) *Vastvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana

Nečak Lük, Albina (1993) Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru. *Razprave in gradivo* 28, Ljubljana

Nečak Lük, Albina—Jesih, Boris uredili (2000) *Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru*. Institut za narodnostna vprašanja, Ljubljana

Petrič, Ernest (1977) *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*. Obzorja Maribor

Statut Občine Lendava. Uradni list Republike Slovenije 26/99

Szarka László (1999) A közép-európai kisebbségek tipológiai besorolhatósága. *Kisebbségkutatás*, 8. évf., 2. 168—175.

Szilágyi Imre (1998) *Az önálló és demokratikus Szlovénia létrejötte*. Teleki László Alapítvány, Budapest

Varga Sándor (1996) A szlovéniai magyarok helyzete. In: Vugrinec, Jože, Takács Miklós szerk.: *Együttműködés a határ mentén — Sodelovanje ob meji*. Szombathely, 119—123.

Vratuša, Anton (1996) A nemzeti kisebbségek, mint a nemzetek közötti együttműködés tényezői. In: Vugrinec, Jože, Takács Miklós szerk.: *Együttműködés a határ mentén — Sodelovanje ob meji*. Szombathely, 95—101.

Zbirka veljavnih zakonskih predpisov, ki vsebuje določila o rabi jezika (2002). Urad za slovenski jezik, Ljubljana

Jegyzetek

[1] Komac, Miran: 1999, 18., 26., 67.

[2] Klopčič, Vera: 1994, 105.

Vratuša, Anton: 1996, 95.

[3] Göncz László: 1998, 98.

[4] Hajós Ferenc: 1978. 8.

[5] A Szlovén Köztársaság Alkotmánya. A SZK Hivatalos Lapja, 33/91

[6] Göncz László i.m. 108—109.

[7] Olaszországgal az Ozimói Szerződés. A SZK Hivatalos Lapja, 1992. 40. 127—128.

Magyarországgal: Egyezmény a Magyar Köztársaságban élő szlovén nemzeti kisebbség és a Szlovén Köztársaságban élő magyar nemzeti közösség külön jogainak biztosításáról. A SZK Hivatalos Lapja, NSZ, 6/93

[8] Komac, Miran i.m. 14.

[9] V.ö.: Charta, II. rész, 7. cikk, 2.

[10] Komac, Miran i .m. 38—39.

[11] A SZK Hivatalos Lapja, 67/94

[12] A SZK Hivatalos Lapja, 15/90

[13] A SZK Hivatalos Lapja, 19/94, 45/95, 38/99 és 26/2000

[14] Komac, Miran i.m. 45.

[15] Az olasz és a magyar nemzeti közösség tagjai külön jogainak megvalósításáról szóló törvény az oktatás és a nevelés terén. A SZSZK Hivatalos Lapja, 12/82

[16] Varga Sándor: 1996. 122.

[17] Pl. Az általános iskolákról szóló törvény. A SZK Hivatalos Lapja, 12/96, 33/97

Az óvodákról szóló törvény. A SZK H.L., 12/96, 44/2000

A szakmai képzésről szóló törvény. A SZK. H.L., 12/ 96, 44/2000

A gimnáziumokról szóló törvény. A SZK H. L., 12/96

Felsőoktatási törvény. A SZK H. L., 67/93, alkotmányos határozatok: 39/95, 18/98, 35/98, 99/99

A magyar és az olasz nemzeti közösség külön jogai a nevelésben és az oktatásban. A SZK H. L., 35/2001

[18] A SZK H. L. 18/94, 35/2001

[19] Az általános kulturális életről szóló törvény. A SZK. H. L., 75/94

A kulturális örökség védelméről szóló törvény. A SZK H. L., 7/99

A SZK műkedvelő tevékenységéről szóló törvény. A SZK H. L., 1/96

[20] Göncz László i. m. 111.

[21] Göncz László i.m.104.

[22] Vratuša, Anton: i.m. 95—96.

[23] Petrič, Ernest:1977